

HVILKEN BETYDNING HAR HISTORISKE TRADITIONER, NATIONAL IDENTITET, SOCIALE FORHOLD, POLITISKE STYRINGSFORHOLD OG KONFESSION FOR EN KIRKES INTERNE STRUKTUR?

(Slides 1 & 2) Jeg har fået til opgave at tale om de praktiske, retlige og administrative konsekvenser af, at folkekirken i Færøerne i 2007 gik over til Færøske myndigheder, fra at være en del af Den danske folkekirke. Da indfaldsvinklen er så bred som hvilken betydning historiske traditioner, national identitet, sociale forhold, politiske styringsforhold og konfession har – og Færøerne på nogle områder er ret anderledes end de store nordiske landene – har vi valgt at bruge en del af tiden på den sammenhæng, som overtagelsen foregik under, nemlig om Færøerne.

(Slide 3) I Færøerne bor der kun 48.900 mennesker, så alting er småt – naturen undtaget. Derfor er mange strukturer afhængige af ganske få mennesker. Til eksempel, så er de 7 ministerier i Færøerne bemandede med tilsammen 142 ansatte. Mindre end halvdelen af de færinger, der tager en akademisk uddannelse udenlands, kommer hjem igen; men vi er dog i stand til at bemane samtlige akademikerstillinger (undtaget læger) med færinger. Dette, at alting er småt, giver nogle specielle muligheder, men skaber også begrænsninger: Den helt store styrke er handleevne: Om man har viljen, så tager det mange gange næsten ufattelig kort tid at gennemføre selv store reformer i Færøerne; men svagheden er, at der er absolutte grænser for, hvor mange bolde systemet kan holde i luften samtidig.

(Slide 4) Allerede ved vikingetidens afslutning var der et begyndende tilhørsforhold mellem Færøerne og Norge, og omkring 1260 blev dette formaliseret med traktat mellem det færøske folk og Norges konge. Færøerne kom som et af de norske lande ind i det dansk-norske rige i 1380; men på britisk foranledning kunne Færøerne ikke følge Norge under den svenske krone i 1814. Vi har derfor den grundlæggende kirkeordning efter reformationen – med blandt andet kirkeordinansen, kongeloven og Norske Lov fælles med Norge og Danmark – om end vi finder flere og flere tegn på, at vi nok har vor helt egen forhistorie, som overvejende keltisk kristne frem til vikingetidens afslutning.

Færøerne har altid været en egen jurisdiktion, og forholdet til Danmark er aldrig for alvor blevet formaliseret. Derfor har der lige siden 1814 været forskellige opfattelser af Færøernes status i riget, hvor man nu om dage i Danmark søger at fastholde billedet af en dansk enhedsstat, mens man i Færøerne ser rigsfællesskabet som en union mellem lande, der principielt er ligeværdige parter, hvilket man blandt andet støtter på, at den færøske hjemmestyrelse fra 1948 blev indført ved at den blev vedtaget parallelt i Lagtinget og i Folketinget, mens dens ikrafttrædelse i begge lande blev betinget af, at den også blev vedtaget i det andet parlament.

Selv om man således har principielt væsensforskellige opfattelser af rigsfællesskabets natur, er der imidlertid i dag enighed om, at under den eksisterende ordning – hvad den ordning så

end måtte være ☺ – kan de færøske myndigheder efter forhandling (men uden at man nødvendigvis opnår enighed) overtage den fulde og endelige kompetence på stort set alle sagsområder, undtaget til eksempel forsvar og statsborgerskab, uden at dette forudsætter eller medfører principielle ændringer i forholdet mellem Færøerne og Danmark.

Derfor var det også muligt for Færøerne, i fuld enighed med Danmark, at overtage sagsområdet folkekirken i Færøerne fuldstændigt i 2007.

(Slide 5. Kunstner: Bárður Eklund, MESS 12, 2010) Om vi nu i kirkeretlig sammenhæng zoomer lidt nærmere ind på Færøerne, danner der sig et specielt billede af et lille øsamfund: Havet og religionen har stor betydning her, som en kan se ☺. Vi har ikke pålidelige statistikker, men de spredte fakta, som vi har, tyder på, at betydelig flere færinger går regelmæssigt til gudstjeneste, end hvad man kender fra de andre nordiske lande, og stort set alle har et klart religiøst ståsted:

(Slide 6) Medlemsprocenten i Folkekirken er 82 % – Tallet dækker over betydelige regionale variationer, mellem 64 og 92 %.

Samtidig har vi de (også økonomisk og socialt set) vældig stærke, ekstremt lavkirkelige brødrementigheder af Plymouth Brethern, som mere end ti procent af befolkningen hører til. Ingen ved dog præcis, hvor mange der hører til brødrementighederne, for de har traditionelt hverken medlemskab eller formel organisation. Det er i de områder, hvor brødrenes sekt står stærkt, at folkekirken har den laveste medlemsprocent.

Vi har også to rigtig store, hybride/karismatiske menigheder efter amerikansk forretningsmodel, og nogle pinsementigheder af ikke ubetydelig størrelse, foruden en række helt små grupperinger, så som katolikker, Jehova vidner, Bahai'er og ret præcis ét dusin muslimer. Endelig har vi så en lille forening ateister, som alligevel plejer at få meget stor presseomtale.

Tallene er ikke præcise, for trossamfund har ingen økonomiske eller skattemæssige særrettigheder, så der er ingen tilskyndelse til at have offentlige registre, og et dobbelt tilhørsforhold får næppe konsekvenser i praksis.

Men selv om vi indregner, at et betydeligt antal muligvis står med det ene ben i folkekirken og det andet i et andet trossamfund, er det klart, at det er vanskeligt at finde ret mange færinger, der ikke har et eller andet, mere eller mindre engageret, personligt forhold til religion. Derfor har religiøse anliggender stor politisk bevågenhed, selv om der blot er et religiøst parti på Færøerne, og dette parti stort set altid ligger under 7 % af stemmerne ved lagtingsvalg.

(Slides 7 & 8) Det hører med til billedet, at højdepunktet i fejringen af den færøske nationaldag er, at begyndelsen af det nye lagtingsår markeres ved at præster, politikere og enkelte embedsfolk går i procession fra Lagtinget til højtidsgudstjeneste i domkirken, og tilbage til Lagtinget – og det er en tradition og en symbolik, som der er meget stor enighed om, og opbakning til.

(Slide 9) Folkekirken i Færøerne er – som i kan se på diasset – grundlæggende struktureret som den danske, herunder også opkoblingen til de politiske myndigheder. – Det er dog ikke

kirkesognene, men kommunerne, der ejer og driver kirkegårde, hvilket både har betydning for kirkens personalestruktur og dens økonomi.

Ligeledes har det konsekvenser for (sam)arbejdet i sognene, at det er stiftet, der ejer præstegårdene, ikke kirkesognet.

Struktur og regelværk minder om det, som i kender fra Danmark, men det kirkelige liv har dog i høj grad sit eget, færøske udtryk – blandt andet i kraft af den læge deltagelse.

(Slide 10) Gennem flere hundrede år har det været praksis, at et lægfolk leder gudstjenesten og læser en prædiken fra en postil – en prædikensamling – for menigheden, når præsten ikke kan være til stede. Præsterne har gennemsnitligt ansvaret for tre kirker hver, men holder normalt kun én gudstjeneste hver søndag og helligdag. Lægmandsgudstjenesten, eller degnegudstjenesten, som den populært kaldes, er derfor i mange små bygder langt mere almindelig end præstens gudstjeneste.

Ordets forkyndelse finder sted ved hver gudstjeneste i form af præstens prædiken eller degnens oplæsning, mens der kun kan være dåb eller nadver, når præsten holder gudstjeneste, og formelt har præsten det indholdsmæssige ansvar for degnegudstjenesten.

I kraft af lægmandsgudstjenesterne er folkekirkelig kirkegang præget af stor regelmæssighed. Der holdes altid gudstjeneste på samme tidspunkt i sognets kirke. "Kirketiden" søndag formiddag respekteres da også fortsat både i landets helligdagslovgivning, og i praksis i fritidslivet. F. eks. sportstiltag starter først "efter kirke-og mødetid", som f. eks. arrangører af idrætsstævner rutinemæssigt siger i pressen.

Folkekirkens færøske udtryk var allerede før overtagelsen så stærkt, at dengang gav flere udtryk for den opfattelse, at man reelt ikke kunne overtage folkekirken fra de danske myndigheder, fordi den altid har været færøsk, således at man nu blot – med mange generationers forsinkelse – bragte formalia i overensstemmelse med virkeligheden.

(Slide 11) Den store læge deltagelse har konsekvenser for økonomien: I danske kroner koster den årlige drift kun ca. 47 millioner alt i alt.

Kirken bliver finansieret med cirka 19 % tilskud fra Landet, mens 81 % er bidrag fra kirkeskat, heraf godt 76 % solidarisk landskirkeskat som alle folkekirkens medlemmer og nogle andre frivillige betaler via det færøske skattesystem. Omtrent 33 % af den solidariske kirkeskat går sammen med tilskuddet fra Landet til finansiering af kirkens centrale drift, så som til præstelønninger, præstegårde og stiftsadministrationen, mens Provstiudvalget fordeler ca. 66 % af kirkeskatten ud til kirkesognene efter behov. Der sker derved en kraftig omfordeling af ressourcer til de små kirkesogne.

Der er også knap 5 % lokal kirkeskat, som kan blive opkrævet og anvendt i det enkelte sogn, og som kun kan anvendes til *projekter* - typisk byggeprojekter – i vedkommende kirkesogn, ikke til drift.

(Slide 12) Næsten halvdelen af de færøske kirker er enten totalfredede eller bevaringsværdige, men er alligevel ret billige i drift.

Dette skyldes, at langt den største del af virksomheden beror på frivillig, gratis arbejdskraft. Bortset fra præsterne er der ingen fuldtidsansatte ved kirkerne – stort set ingen ansatte i det hele taget – og derfor er der en anden omkostningsstruktur end i Danmark – som vi oftest sammenligner os med.

I folkekirken og omkring den har vi to stærke indremissions bevægelser. De er i sagens natur frivillige, men den stærkeres budget – privat finansieret – er alligevel på op mod 42 procent af folkekirkens budget. Missionsbevægelsen er klart en del af forklaringen på det stærke læge engagement i folkekirken, men den er langt fra hele forklaringen, for der er et omtrent lige så stærkt frivilligt engagement de steder, hvor missionen ikke står stærkt.

.....

(Slide 13) Dette var så om de generelle rammer, og nu kommer vi så langt om længe til selve overtagelsen af folkekirken, og de hensyn der ligger til grund for den folkekirkeordning, som vi skabte i forbindelse med overtagelsen. Overtagelsen fandt ikke sted ved årsskiftet, men på vor nationaldag i 2007, og det var ikke nogen tilfældighed: Det var en fejring og en markering, som der var enighed om.

For de centrale aktører var overtagelsen en sjælden mulighed for at stoppe op og reflektere, og til at tage nogle bevidste, overordnede valg – ikke mindst under indtryk af det, som vi så og hørte fra nabolandene; men der var grænser for, hvor nyskabende vi kunne være.

(Slide 14) Som sagt, så er der fundamental uenighed mellem Færøerne og Danmark om rigsfællesskabets natur – om det er en slags partnerskab eller symbiose mellem to lande, eller der måske blot er et land, og Færøerne således blot er en lille anatomisk peculiaritet, et diskret placeret sted på Danmarks krop ☺. Alligevel var og er der fuldstændig enighed mellem færøske og danske myndigheder om, at principielt og rent formelt ville Færøerne efter overtagelsen af sagsområdet folkekirken kunne indføre meget store ændringer i folkekirken, uden at dette på nogen måde ville give anledning til konstitutionelt relaterede problemer.

Den kirkepolitiske virkelighed i Færøerne var dog således, at radikale ændringer var absolut ikke på menuen i forbindelse med overtagelsen i 2007, og er det heller ikke i dag.

Forklaringen er, at der er godt og vel 20 % af færinger, der går ind for stærk, fortsat samhørighed med Danmark, og som derfor normalt modsætter sig alle ændringer i forholdet mellem rigets dele; men som noget ganske enestående i forbindelse med færøsk overtagelse af et sagsområde, blev der – efter årtiers stridigheder – skabt 100 % politisk enighed om overtagelsen af folkekirken. Der opstod nemlig et sammenfald af progressive og konservative politiske og kirkepolitiske interesser: I konservative færøske kredse – både de religiøse og de politiske – var der voksende bekymring for forskellige tendenser til ændringer, som man kunne se i horisonten for den danske folkekirke. Derfor ønskede nu også de konservative kredse en overtagelse. – Vi kan godt sige, at overtagelsen af folkekirken i Færøerne formelt set var en radikal ændring, men den blev bevidst gennemført med indholdsmæssigt konservativt sigte.

(Slide 15) Opgaven som vi embedsfolk fik, blev derfor, at indholdsmæssigt skulle der ikke ske ændringer; men der kunne ske organisatoriske ændringer og andre praktiske ændringer, så længe disse ikke havde betydelig indflydelse på det kirkelige eller det kirkepolitiske indhold.

Der blev rejst visse ønsker om radikale ændringer, for eksempel om at indføre synode eller kirketing, og om at afskaffe ordningen med kirkeskat. De var meget svagt funderede kirkeligt og politisk; men reaktionen var alligevel et politisk ønske om en ordning, der på den ene side bevarede de grundlæggende karakteristika, som man kender fra den danske folkekirke, men som på den anden side sikrede stabilitet, ved at systemet gav folkekirken større albuerum – for at minimere kirkelig betinget stress i det politiske system og politisk betinget stress i det kirkelige, og derved optimere betingelserne for at bevare status quo.

Det stærke politiske ønske om at der skulle være politisk ro om overtagelsen, skabte en sjælden frihed til, at embedsværk og kirkepolitiske interesser kunne tale sig til rette om ændringer, stort set uden detaljerede politiske instrukser, så længe man blot respekterede de overordnede politiske retningslinjer, og man ellers kunne opnå en stor grad af enighed mellem de forskellige interesser, som lovgivningen blev udformet i tæt samarbejde med. – Det er let at involvere de fleste, når man er så få mennesker ☺.

En af flere nyskabelser på denne konto er en stiftsøvrighed med 3 medlemmer. Det tredje medlem, der kom til biskoppen og den højt rangerende embedsmand, er en repræsentant, som medlemmerne af kirkerådene vælger.

(Slide 16) Fra bureaukratisk hold så vi det akut nødvendigt at skabe et system, der kunne sikre stabilitet og kontinuitet. Systemets ekstremt lille størrelse gør det utænkeligt, at administrative traditioner og ulovfæstet sædvane kan videreføres over tid, som man har gjort med held i Danmark.

Et politisk mål var at søge at værne kirkeordningen mod de udefrakommende trusler, som man mente at kunne se i Færøerne eller i de andre nordiske lande:

Mest kontant var der de trusler, som opstår af konflikter mellem kirkelige hensyn og fundamentale forvaltningsretlige principper, og der var truslen fra de hegemonistiske tendenser i den til stadighed stærkere hævde af de humanistiske principper.

En mere diffus trussel var opfattelsen af, at der er en voksende dansk forståelse af folkekirken som et statsligt forvaltningsvæsen, hvilket absolut ikke harmonerer med den færøske virkelighed, hvor det i en betydelig udstrækning er de enkelte menigheder – af og til endda enkelte medlemmer, parallelt eller i parløb med menighedsrådet – der sørger for, at der er liv i kirken.

Det mest klare kirkepolitiske ønske, der blev fremsat fra politisk hold, var dog ønsket om, at man skulle bevare det stærke frivillige engagement i kirken, og der var derfor en klar og udtalt politisk uvilje mod at åbne op for at professionalisere tjenester – som for eksempel at indføre diakonstillinger.

Det politiske system satte trumf på dette ønske med en absolut øvre grænse for kirkeskat i lovgivningen, som ligger meget tæt på det aktuelle niveau, nemlig 0,65 % i forhold til aktuelt 0,6 %.

(Slide 17) Jeg vil bruge de sidste minutter på at liste et udvalg af tiltag, som vi har indført i lovgivningen for at tilgodese de forskellige slags hensyn:

Med henblik på at sikre stabilitet/kontinuitet

- Så vi det som en nødvendighed at skabe en lov ("lov om folkekirken i Færøerne"), der sætter ord på alle de vigtigste dele af det "danske" folkekirkelige system, der i Danmark fungerer i kraft af mere og mindre konstitutionelt funderede sædvaner, som for eksempel de kongelige autorisationer (som vi overførte til lagmanden, vor premierminister), og ved at sætte ord på selve den kirkelige struktur og styrelse – begyndende med medlemmerne og kirkesognet.
- Vi har også etableret en teologisk afdeling ved Færøernes universitet, specielt med henblik på færøsk kirkehistorie, kirkeordning og traditioner
 - Og et supplerende studium i disse forhold er en betingelse for fast ansættelse som sognepræst.
- Og mens vi i de forløbne år har revideret det meste af kirkelovgivningen, og skrevet den om til færøske forhold, har vi i stigende grad indset nødvendigheden af at have særdeles udførlige bemærkninger til lovforslagene. Dette har vi set som specielt vigtigt på de områder, hvor ordening eller lovbestemmelser bevidst er tilsigtet at fungere anderledes, end hvad der ellers er mainstream.

(Slide 18) For at mindske sandsynligheden for spændinger og irritation mellem land og kirke har vi:

- Konsekvent implementeret et subsidiaritetsprincip, således at interne kirkelige stridigheder om f. eks. prioritering af økonomiske ressourcer ikke bliver et irritationsmoment for det politiske system.
 - Til eksempel fik kirkelige organer 100 % dispositionsret over kirkens indtægter – også over de 19 % tilskud fra landet
 - Og denne frihed skulle samtidig mindske den kirkelige interesse i adskillelse mellem land og kirke
- For at afskrække fra at professionalisere tjenester og for at anspore kirkemyndighederne til at budgettere konservativt, hellere end at satse på højere tilskud fra landet, indrettede vi kirkeskattens fordeling således, at hvis kirkeskatten bliver mindre end man har budgetteret med, får de enkelte kirkesogne altid 100 % af det, der tilkommer dem i henhold til budgettet. Således bærer de centrale kirkelige organer hele risikoen ved optimistisk budgetlægning eller svigtende indtægter af kirkeskat. – Ordningen er egentlig inspireret af historien om gamle Alfred Nobels bestemmelse om, at i de af Nobel-koncernens fabrikker, der fremstiller eksplosive stoffer, skal direktøren og hans familie altid bo midt i fabriksområdet. Den noble oprindelse til trods er der vist ikke udelt kærlighed til ordningen i det kirkelige system; men kirken er relativt vel konsolideret nu ☺

- Vi har afskåret den politiske myndigheds adgang til at regulere indre kirkelige forhold administrativt, undtaget hvis der er udtrykkelig lovhjemmel for en sådan regulering
 - Desuden har vi lovfæstet suspensivt veto til biskoppen i mange af de tilfælde, hvor ministeren *har* sådanne beføjelser
 - Endelig har biskoppen fået eksklusiv initiativret i nogle – særligt følsomme – tilfælde, hvor ministeren har beføjelse til at regulere indre kirkelige anliggender ved bekendtgørelser
- (Slide 19) I forhold til konfliktfeltet mellem kirkelige og fundamentale forvaltningsretlige hensyn/den omsiggribende menneskeretlighedsgørelse af stadig flere problematikker
- Har vi i en del tilfælde fastslået eksplicit i lovene, på hvilke af de kirkelige områder forvaltningsretten gælder – og derved, at den i vid udstrækning ikke gælder på kirkelige områder, hvor dette ikke er fastsat ved lov. Den slags principper kan man ikke indføre uden indædt modstand fra det, der i andre lande ville være justitsministeriet, men Lagtinget valgte alligevel at lovgive efter de principper, som vi foreslog.
 - Vi har f. eks. i lovgivningen forsøgt at skelne mellem de mere konkrete forvaltningsmæssige opgaver, som menighedsrådet er pålagt i kraft af konkrete lovbestemmelser, eller som i overvejende grad er finansieret via den lovfastsatte kirkeskat, og de mere diffuse opgaver, hvor kirkerådet som menighedens tillidsvalgte skal ”*virke for gode vilkår for evangeliets forkyndelse*”, som det hedder sig i den danske lov om menighedsråds § 1, eller ”*byde gode vilkår for menighedens liv og vækst, i troskab mod folkekirkens bekendelsesgrundlag*”, som det hedder sig i den tilsvarende færøske lov – en formulering, som vi for resten har ”stjålet” fra bestemmelsen om det højtidelige løfte, som danske menighedsrådsmedlemmer skal afgive 😊
 - Vi har for eksempel også lovfæstet, at når kirkerådene medvirker ved ansættelse af sognepræster, behøver de ikke at anvende faglige hensyn, men at for eksempel religiøst betingede eller kirkepolitiske hensyn godt kan veje tungere end f. eks. vurdering af faglige kvalifikationer. Og kirkerådene skal ikke begrunde deres indstilling ved ansættelse af sognepræst.
 - Biskoppen skal derimod for sin del – i sin egenskab af forvaltningsmyndighed – følge alle de almindelige forvaltningsretlige principper i ansættelsessagerne.
 - (Slide 20) Samtidig har vi både i lovgivningen og i præcedensdannende afgørelser søgt at skelne skarpt mellem biskoppens funktion som forvaltningsmyndighed og hans pastorale rolle, så at det forhåbentlig er klart, at det blot er biskoppens virksomhed som forvaltningsmyndighed, der for eksempel er undergivet aktindsigt. Der er helt klart en stor gråzone, men nu får vi se, hvordan det går.

- Vi har også lovfæstet et generelt krav om medlemskab i folkekirken som en kvalifikation for at kunne tjenestegøre – også blot ulønnet eller honoreret i folkekirken – og biskoppen har så hjemmel til at dispensere fra kravet
- Bispeeksaminationen så ud til at være under pres i Danmark omkring overtagelsestidspunktet, så vi overvejede, om vi skulle afskaffe den; men valgte tværtimod at udbygge den, således at bestået bispeeksamination er en prækvalifikation for, at en ansøgning kan blive taget i betragtning. Desuden er bispeeksaminationen reguleret ret så præcist, så det er klart, hvilke kriterier biskoppen skal bedømme kandidaterne på her – herunder tro/trosretning og menneskelige egenskaber. Der blev også indført visse procesrettigheder for kandidaterne; men samtidig er muligheden for at anke biskoppens afgørelse praktisk talt helt afskåret.

Eftertanke (Slide 21)

- Dette var så nogle af de mekanismer, som vi har indført, og som det måske kunne være interessant for andre at høre om; men ved overtagelsen skete der specielt én stor, principiel ændring, som vi – set i bagklogskabens lys – ikke var tilstrækkeligt opmærksomme på: I Danmark er folkekirken formelt knyttet til det politisk/administrative system gennem et kirkeministerium og en kirkeminister. I Færøerne er den daglige forbindelse blot gennem en enkelt fuldmægtig i et ministerium, der har mange andre, langt større ressortområder.

Færøernes regeringsadministration er så lille, at det er klart, at kirken kunne ikke få sit eget ministerium; men vi burde nok have forfattet nogle mekanismer, der på anden vis tilsikrer en fast, regelmæssig kommunikation mellem det højeste kirkelige og det højeste politisk/administrative plan, for derved at sikre en generel kontinuerlig opmærksomhed på eksekutivt politisk/administrativt niveau om kirkelige anliggender og hensyn. – Dette ville også være med til at sikre kontinuitet og stabilitet, hvis religiøse anliggender en dag skulle glide længere ned at den generelle politiske agenda i Færøerne.